

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА
МУДРОГО**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

«ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСНОВИ ТЕОРІЇ»

(ступінь “Бакалавр”, спеціальність 293 “Міжнародне право”)

**Харків
2021**

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни “Право Європейського Союзу: основи теорії» (ступінь “Бакалавр”, спеціальність 081 “Право”) / уклад.: С.Г.Серьогіна, А.А.Гринчак. Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021.

У к л а д а ч і: С.Г. Серьогіна, д.ю.н, професор;
Т.В.Комарова, д.ю.н., професор;
О.Я.Трагнюк, к.ю.н., доцент;
Т.М. Анакіна, к.ю.н., доцент;
А.А. Гринчак, к.ю.н., доцент

*Рекомендовано до видання кафедрою
державного будівництва університету
(протокол № 9 від 21.12.2021 р.)*

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин, лекцій, практичних занять, самостійної роботи.....	4
3. Програма навчальної дисципліни	5
4. Завдання до практичних занять та самостійної роботи.....	10
5. Самостійна робота.....	22
6. Поточний та підсумковий контроль знань студентів.....	24
7. Контрольні питання.....	25
8. Критерії оцінки успішності студентів.....	27

1. ВСТУП

Викладання навчальної дисципліни «Право Європейського Союзу: основи теорії» запроваджено у зв'язку з об'єктивними факторами: проголошенням вступу України до ЄС головним завданням зовнішньої політики держави, появою спільних кордонів України з державами-членами ЄС, перетворенням Союзу на головного торговельного партнера України тощо. Тому сучасний юрист-фахівець повинен орієнтуватися в праві ЄС, розуміти природу й особливості основних інститутів та механізмів цього правопорядку, давати їм правову оцінку, бути здатним гармонізувати отримані під час пропонованого курсу знання з академічними вміннями та професійними кваліфікаціями правника-магістра.

Право ЄС – це самостійна правова система, виникнення і розвиток якої пов'язані із процесами повномасштабної соціально-економічної та політичної інтеграції, які відбуваються на теренах європейського континенту. Право ЄС вважається унікальним правопорядком, оскільки має властивості, що суттєво відрізняють його як від міжнародного публічного права, так і внутрішньодержавного права, а за обсягом нормативного матеріалу право ЄС майже не поступається національним правопорядкам, оскільки Союз наділений компетенцією з надзвичайно широкого кола питань. З огляду на це в структуру пропонованого курсу включені загальні питання так званого інституційного права ЄС: історія становлення і розвитку європейської інтеграції, дається загальна характеристика правової природи Союзу, висвітлюються особливості інституційної структури ЄС, визначається ієрархія джерел права ЄС, ключові особливості права Союзу та засобів його правового захисту, а також аналіз взаємовідносин між Україною та ЄС.

У результаті вивчення дисципліни студенти **повинні:**

- **знати** головні етапи в історії створення ЄС, сучасний стан і перспективи його розвитку; структуру ЄС; основні функції інституцій ЄС; основи правового статусу людини і громадянина за правом ЄС; організацію судової системи ЄС, розподіл юрисдикції між судовими органами ЄС; коло джерел права ЄС та їх властивості; порядок застосування права ЄС у національних правопорядках його держав-членів;

- **вільно орієнтуватися у:** системі та термінології права ЄС; договірно-правовій базі відносин України з ЄС;

- **уміти** правильно тлумачити норми права ЄС, насамперед установчих договорів ЄС; кваліфікувати існуючі правовідносини, що регулюються нормами права ЄС; використовувати отримані знання у сфері права Європейського Союзу для підвищення професійних навичок.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Лекції – 32 год.

Семінарські заняття – 32 год.

Самостійна робота – 86 год.

Всього – 150 год.

№ п/п	Назва теми, лекції, практичного заняття, самостійної роботи	Всього годин	У тому числі:		
			лекції	семінарські заняття	самостійна робота
І. Генезис та природа Європейського Союзу як особливого політико-правового феномену. Інституційна система Європейського Союзу					
1	Історія становлення та розвитку європейської інтеграції	14	2	4	8
2	Політико-правова природа Європейського Союзу	8	2	2	4
3	Членство в Європейському Союзі	10	4	2	4
4	Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу	10	2	2	6
5	Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу	10	2	2	6
6	Органи та агенції Європейського Союзу	16	4	4	8
7	Законодавчий процес в Європейському Союзі	12	–	2	10
ІІ. Право Європейського Союзу та питання співробітництва України та Європейського Союзу					
8	Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу	10	2	–	8
9	Джерела права Європейського Союзу	12	4	4	4
10	Судовий захист права Європейського Союзу	12	4	4	4
11	Історія розвитку відносини між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання	8	2	2	4

12	Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом	14	2	2	10
13	Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу	14	2	2	10
	Усього	150	32	32	86

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСНОВИ ТЕОРІЇ»

I. ГЕНЕЗИС ТА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОСОБЛИВОГО ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНУ. ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Історія становлення та розвитку європейської інтеграції

Передумови інтеграційних процесів в Західній Європі та еволюція ідеї європейської єдності. Інтенсифікація об'єднувачих процесів у Європі після Другої світової війни. План Шумана 1950 г. Поняття «комунітарний метод», його відмінність від методу міжурядового співробітництва. Створення Європейських співтовариств (Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства, Європейського співтовариства з атомної енергії) як провідний напрямок реалізації європейської інтеграції після Другої світової війни.

Розвиток Європейських співтовариств у 1960-1980-х рр. Значення Єдиного європейського акта 1986 р.

Ідея створення Європейського Союзу (ЄС) та її втілення у Маастрихтському договорі 1992 р. Реформування Союзу за Амстердамським (1997 р.) та Ніщцьким (1999 р.) договорами. Хвилі розширення ЄС. Проект Договору про запровадження Конституції для Європи 2004 р., причини його провалу.

Модернізація ЄС у зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору 2007 р.

Політико-правова природа Європейського Союзу

Мета, завдання, принципи діяльності ЄС, їх прикладне значення. Цінності ЄС, їх практичне значення.

Еволюція правосуб'єктності ЄС. Лісабонський договір і питання правосуб'єктності ЄС. Міжнародна правосуб'єктність ЄС та способи її реалізації. Правосуб'єктність ЄС за національними правом держав-членів.

Місце ЄС серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського

Союзу, Організації північноатлантичного договору, Ради Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).

Компетенція Європейського Союзу, її характер, зміст та види. Реалізація компетенції ЄС. Розмежування предметів відання і повноважень між ЄС та державами-членами. Принципи субсидіарності та пропорційності. Юридичні процедури розширення компетенції ЄС. Можливість повернення компетенції ЄС державам-членам.

Фінансування діяльності ЄС. Бюджет ЄС: джерела формування, порядок прийняття і виконання.

Політична природа Європейського Союзу. Проблема «дефіциту демократії» та засоби її подолання.

Основні концепції правової природи ЄС.

Членство в Європейському Союзі

Правові основи членства держав у Європейському Союзі.

Вимоги до держав, які бажають вступити до ЄС. Юридичний статус і зміст формальних вимог, які закріплені в Договорі про ЄС та Копенгагенських критеріях членства 1993 р.

Процедура набуття членства в ЄС, її стадії.

Правова природа та зміст договорів про приєднання (вступ) нових держав-членів.

Питання про вихід з ЄС. Правові підстави та процедура призупинення деяких прав держав – членів ЄС.

Правовий статус держав-членів ЄС. Вплив європейської інтеграції на обсяг суверенних прав держав-членів ЄС і їх здійснення.

Виконання державами-членами зобов'язань за установчими договорами ЄС: принципи лояльності та солідарності.

Посилене співробітництво: умови та процедура участі держав-членів.

Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу

Становлення інституту правового статусу особи в праві ЄС.

Нормативно-правові акти, що регулюють основи правового статусу людини та громадянина в ЄС. Роль прецедентного права Суду ЄС. Хартія про основоположні права Європейського Союзу 2000 р., її юридична сила, структура та зміст. Особливості класифікації прав у Хартії.

Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини і основних свобод.

Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Перспективи їх подальшого розвитку.

Гарантії прав та свобод людини та громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні.

Особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Інститут громадянства ЄС: історія становлення, природа, порядок набуття та втрати.

Основні права громадян ЄС: свобода пересування та проживання в межах території Європейського Союзу, політичні права, право на звернення до органів ЄС, право на дипломатичний та консульський захист, право доступу до документів інститутів ЄС, право громадянської ініціативи щодо законопроектів.

Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.

Основні обов'язки громадянина ЄС.

Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу

Генезис інституційної системи ЄС. Склад інституційної системи ЄС: інститути, органи, агенції. Джерела правового статусу інституційної системи ЄС. Визначення та різниця між статусом інститутів, органів, агенцій ЄС. Інтереси, які представляють інститути, органи, агенції ЄС.

Основоположні принципи інституційної системи ЄС: принцип інституційної рівноваги, принцип пріоритету норм права ЄС, принцип пропорційності та субсидіарності.

Європейський Парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Голова Європейської Ради (Президент ЄС).

Рада: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Судова система ЄС: склад, порядок формування, юрисдикція. Правова природа рішень Суду ЄС.

Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Органи та агенції Європейського Союзу

Органи ЄС: статус, функції та завдання. Джерела правового статусу органів ЄС.

Економічний та соціальний комітет: склад, порядок формування, повноваження, юридична сила рішень. Участь у законодавчому процесі в ЄС.

Комітет регіонів: склад, порядок формування, повноваження, юридична сила рішень. Участь у законодавчому процесі в ЄС.

Омбудсман: порядок призначення, функції. Порядок звернення до Омбудсману, юридична сила рішень.

Агенції ЄС: статус, функції та завдання. Джерела правового статусу агенцій ЄС.

Європейський інвестиційний банк: функції, формування капіталу та порядок надання інвестицій.

Європейське поліцейське відомство (Європол): мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Євроюст: мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Європейська оборонна агенція: мета діяльності та предмети відання, повноваження, керівні органи.

Законодавчий процес в Європейському Союзі

Поняття законодавчого процесу в ЄС: особливості та основні риси. Основні процедури прийняття рішень в ЄС та суб'єкти законодавчого процесу.

Звичайна законодавча процедура: сфери застосування, стадії.

Спеціальна законодавча процедура: сфери застосування, стадії.

Акти делегованого законодавства: поняття та природа. Суб'єкти прийняття.

Бюджетна процедура. Процедура укладання міжнародних угод.

Опублікування актів інститутів ЄС та набрання ними чинності.

II. ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу

Право ЄС: поняття, структура, дія у часі та просторі. Співвідношення понять "право ЄС" і "європейське право".

Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів. Принцип верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів: історія становлення принципу, поняття, особливості застосування в окремих державах-членах. Принцип прямої дії права ЄС у національних правових системах держав-членів: історія становлення принципу, поняття, умови визнання, відмінність від прямого застосування.

Співвідношення права ЄС з міжнародним публічним правом. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права. Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Принципи права ЄС: поняття, класифікація, джерела.

Джерела права Європейського Союзу

Джерела права ЄС: види та ієрархія. Зміст поняття *acquis communautaire* ("здобуток Співтовариства") та особливості застосування цього поняття в законодавстві України.

Загальна характеристика установчих договорів ЄС як джерел первинного права ЄС: структура, порядок внесення змін, географічна і темпоральна сфери дії.

Загальна характеристика джерел вторинного права ЄС. Регламент і директива як джерела права ЄС. Правові акти *sui generis* як джерела права ЄС. Індивідуальні та рекомендаційні акти ЄС: види, юридична сила, правове значення.

Міжнародні договори як джерела права ЄС.

Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС.

Загальні принципи права: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

Судовий захист права Європейського Союзу

Особливості судового захисту права в рамках ЄС: існування двох рівнів захисту – національного та наднаціонального.

Захист права ЄС в Суді ЄС: прямі та непрямі провадження.

Провадження проти держав-членів, що порушують свої зобов'язання за правом ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

Провадження проти інститутів, що ухвалюють незаконні правові акти ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер судових рішень.

Провадження проти незаконної бездіяльності інститутів ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.

Преюдиціальні провадження: визначення, природа, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС. Забезпечення Судом ЄС єдності в застосуванні та тлумаченні права ЄС.

Відповідальність держав-членів перед фізичними та юридичними особами за порушення права ЄС. Умови відповідальності держави-члена. Принципи еквівалентності та ефективності при відшкодуванні завданої фізичним та юридичним особам шкоди.

Захист права ЄС у національних судах держав-членів.

Історія розвитку відносини між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання

Взаємовідносини України із ЄС до 2004 р., вектор їх направленості.

Передумови укладення Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною 1994 р., набрання чинності Угодою. Цілі Угоди, організаційні заходи, передбачені Угодою.

Указ Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» 1998 р.: загальна характеристика.

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2004 р.: загальна характеристика.

Ступінь виконання Україною вимог, які висуваються до держав-кандидатів на вступ до ЄС.

Щорічні саміти «Україна-ЄС», їх юридичні наслідки.

Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом

Участь України у програмі ЄС «Європейська політика сусідства»: мета, цілі. Двосторонній план дій Україна-ЄС.

Участь України в ініціативі ЄС «Східне партнерство»: природа, цілі, формати діалогів.

Перспективи укладення Договору про асоціацію між Україною та ЄС: історичні передумови. Поняття «асоціації», приклади існування Угод про асоціацію. Переговори щодо створення зони вільної торгівлі. Поняття зони вільної торгівлі.

Співробітництво України та ЄС в рамках Європейської політики безпеки та оборони. Угоди «Про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС з врегулювання криз» та «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» 2005 р.: загальна характеристика.

Торгівельно-економічне співробітництво України та ЄС.

Співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері: приєднання України до Договору про заснування Європейського енергетичного співтовариства.

Співробітництво України та ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво 2009 р. Угоди про спрощення оформлення віз та про реадмісію осіб 2007 р. Безвізовий діалог з ЄС. Візова політика ЄС. План дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС.

Співробітництво України та ЄС у галузі транспорту. Спільний авіаційний простір між Україною та ЄС.

Співробітництво України та ЄС в сфері екології: зв'язки із Європейським екологічним агентством. Створення Регіонального екологічного центру України.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Етапи адаптації українського законодавства, їх задачі та пріоритетні сфери адаптації.

Механізми адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Спеціальні інституційні заходи адаптації: заснування Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Державного департаменту з питань адаптації законодавства, Бюро європейської інтеграції.

Центральні органи державної влади, відповідальні за адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Особливості застосування адаптованих норм права ЄС у національному правопорядку України.

4. ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Історія становлення та розвитку європейської інтеграції

План

1. Передумови інтеграційних процесів в Західній Європі та еволюція ідеї європейської єдності.
2. Періодизація історії європейської інтеграції.
3. Заснування Європейських співтовариств.
4. Розвиток Європейських співтовариств 1952-1993 рр.
5. Створення, функціонування та еволюція Європейського Союзу.
6. Модернізація Європейського Союзу у зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору 2007 р.

Рекомендована література

- Анакіна Т. Прецедентні рішення Суду Європейських співтовариств у становленні правопорядку ЄС // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 2. – С. 49–52.
- Булгакова Д.О. Конституційна реформа Європейського Союзу за Лісабонським договором. Основні положення // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 2(49). – С. 13-22.
- Гладенко О. Лісабонський договір 2007 р. як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 73-77.
- Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англ. М. Марченко. – К.: К.І.С., 2006. – 699 с.
- Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування. посіб./ за ред. Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
- Луць Л. А. Генезис ідеї європейської єдності // Актуальні проблеми політики. – 2002Ю – Вип.13-14. – С. 668-675.
- Мовчан Ю. Лісабонський договір – новий етап європейського конституціоналізму // Віче. – 2008. – № 6. – С. 10-12.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. – 2-ге вид. – К.: Істина, 2009. – 376 с.
- Тамм А.Є., Ріяка В.О., Коломієць Ю.М. Європейський Союз в міжнародно-правових відносинах- Х.: Штріх, 2003.- 240 с.
- Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу: Науково-популярне видання: англ. – К.: К.І.С., 2001. – 142 с.
- Тюшка А. Договір про конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність (Монографія). – К.: К.І.С., 2007. – 228 с.

Тема 2. Політико-правова природа Європейського Союзу

План

1. Мета, завдання, принципи діяльності ЄС, їх прикладне значення. Цінності ЄС, їх практичне значення.
2. Правосуб'єктність Європейського Союзу. Способи реалізації правосуб'єктності ЄС.
3. Місце ЄС серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського Союзу, Організації північноатлантичного договору, Ради

Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).

4. Компетенція Європейського Союзу, її характер, зміст та види. Реалізація компетенції ЄС. Принципи субсидіарності та пропорційності.

5. Фінансування діяльності ЄС. Бюджет ЄС: джерела формування, порядок прийняття і виконання.

6. Правова та політична природа Європейського Союзу. Проблема «дефіциту демократії» в Європейському Союзі.

Рекомендована література

Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

Муравйов В., Березовська І. Види компетенцій реформованого Європейського Союзу / В. Муравйов, І. Березовська // Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. – 2009. – Вип. 37. – С. 53-57.

Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2005. – 446с.

Правова природа Європейського Союзу // Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М. С. Горшенюва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2006.- С.236-240.

Свобода П. Вступ до європейського права / П. Свобода; [пер. с чес. О. Андрійчука]. – К.: К.І.С., 2006. – 280 с. – С. 24-32

Толстухин А. Э. Право Европейского Союза: новая модель регулирования межгосударственных отношений / А. Э. Толстухин // Государство и право. – 1997. – № 10. – С. 83-89.

Хартли Т. К. Основы права европейского Сообщества / Т. К. Хартли; [пер. с англ.]. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 703 с.

Якименко Х. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції / Х. Якименко // Вісник Академії правових наук України [Текст]. - Харків: Право, 2008. – № 1. - С .251-261.

Якименко Х. Основні підходи щодо розуміння правового статусу Європейського Союзу / Х. Якименко // Вісник Академії правових наук України [Текст]. - Харків: Право, 2008. - № 2. - С .262-272.

Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 114-126.

Яковюк І. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 4 (39). – С. 22-30.

Тема 3. Членство в Європейському Союзі

План

1. Правові основи членства держав у Європейському Союзі. Вимоги до держав, які бажають вступити до ЄС.
2. Процедура набуття членства в ЄС, її стадії.
3. Правова природа та зміст договорів про приєднання (вступ) нових держав-членів.

4. Питання про вихід з ЄС. Правові підстави та процедура призупинення членства в ЄС.
5. Правовий статус держав-членів ЄС. Вплив європейської інтеграції на обсяг суверенних прав держав-членів ЄС.
6. Посилене співробітництво: умови та процедура участі держав-членів.

Рекомендована література

Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб. / Пер. з англ. – К.: Знання, 2002. – 381 с.

Кравчук І.В., Парапан М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. - К.: Слово, 2004. - 319 с.

Особливості конституційного права держав-членів Європейського Союзу // Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М. С. Горшенєва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2006.- С.246-253.

Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.

Посельський В. П'ятий елемент // Дзеркало тижня, 2005. - № 8 (536) 5-11 березня.

Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. – 2-ге вид. – К.: Істина, 2009. – 376 с.

Трагнюк О.Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі // Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р.- Х.: НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПрН України, 2009.- С.3-10.

Татам А. Право Європейського Союзу: Підручник / Пер. з англ. – К.: Абрис, 1998. – 424 с.

Хоббі Ю.С. Вплив наднаціональності на суверенітет держав-членів Європейського Союзу / Ю.С. Хоббі // Держава і право. — 2009. — Вип. 46. — С. 555-559.

Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 114-126.

Тема 4. Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу

План

1. Правове регулювання основ правового статусу людини та громадянина в ЄС.
2. Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС. Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС.
3. Інститут громадянства ЄС: історія становлення, природа, порядок набуття та втрати.
4. Основні права та обов'язки громадян ЄС. Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.
5. Хартія про основоположні права Європейського Союзу 2000 р., її юридична сила, структура та зміст. Особливості класифікації прав у Хартії.
6. Гарантії прав та свобод людини та громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні.
7. Особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Рекомендована література

Арнольд Р. О Хартии Европейского Союза об основных правах / Р. Арнольд // Конституционное Право: Восточноевропейское обозрение. – 2002. – № 3 (40). – С. 12-20.

Буроменский М. В., Хорольский Р. Б. Защита прав человека в Европейском Союзе / М. В. Буроменский, Р. Б. Хорольский // Проблемы законности. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1998. – Вип. 36. – С. 84-90.

Венецька, О. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: проблема взаємодії / О. Венецька // Держава і право. Юридичні і політичні науки [Текст] : зб. наук. праць/ Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - 2007. – № 38 - С.161-167.

Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / [М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Корогород и др.]; под ред. Л. М. Энтина. – [2-е изд.]. – М.: Норма, 2005. – 960 с. – С. 28-43.

Стрельцова О. Становлення та розвиток принципу основних прав людини як джерела права Європейського Союзу [Текст] / О. Стрельцова // Право України. - 2003. - №11. - С. 158-16.

Толкачова Н.Б. Принцип захисту основних прав людини у практиці суду європейських співтовариств / Н.Б. Толкачова // Держава і право. — 2009. — Вип. 46. — С. 532-537.

Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий / [С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков, Е. А. Чегринец, П. А. Калиниченко]; под ред. С. Ю. Кашкина. – М.: Юриспруденция, 2001. – 208 с.

Ханик-Посполітак Р. Громадянство Європейського Союзу: реальні права чи імпульс інтеграційним процесам в Європі? // Підприємництво, господарство і право. - 2001. - № 10. - С.78-79.

Яковюк І. Права людини в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 1 (56). – С. 55-64.

Яковюк І. Громадянство Європейського Союзу: поняття і співвідношення з національним громадянством / І. Яковюк // Проблемы законности. – 2010. – Вип. 107. – С. 13- 22.

Сергієнко М. Інститут захисту прав і свобод людини в законодавчій базі ЄС // Вісник ЄС. - 2004. - №1. - С. 8-10.

Тема 5. Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу

План

1. Склад інституційної системи ЄС: інститути, органи, агенції. Джерела правового статусу інституційної системи ЄС. Визначення та різниця між статусом інститутів, органів, агенцій ЄС.
2. Основоположні принципи інституційної системи ЄС: принцип інституційної рівноваги, принцип пріоритету норм європейського права, принцип пропорційності та субсидіарності.
3. Європейський Парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.
4. Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Голова Європейської Ради (Президент ЄС).
5. Рада: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.
6. Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

7. Судова система ЄС: склад, порядок формування, юрисдикція. Природа рішень Суду ЄС.
8. Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.
9. Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Рекомендована література

- Вдовиченко О. Основні зміни інституційної системи Європейського Союзу після Лісабонського договору // Юридична Україна. – 2010. – № 9. – С.118-123.
- Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген. [пер. з нім.]. – Київ, К.І.С., 2008.– С. 123-174.
- Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К.: «К.І.С.», 2006. – 300 с.
- Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. [пер. з англ. М. Марченко]. – К.: К.І.С., 2006. – 699 с.
- Ильин Ю. Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза / Ю. Д. Ильин. – Х. : Консум, 1998. – 156 с.
- Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування.: посіб. / за ред. Л.В. Губерського.– К.: Знання, 2009. – 751 с.
- Комарова Т.В. Судові органи Європейського Союзу та їх юрисдикція / Т.В. Комарова // Юридична Україна. – 2004. – № 5. – С. 76-80.
- Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: Монографія / М. М. Микієвич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 416 с.
- Муравйов В. І. Наднаціональні інститути в системі органів Європейського Союзу / В. І. Муравйов // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 3. – С. 105-113.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. – 2-ге вид. – К.: Істина, 2009. – С.53-64.
- Трагнюк О.Я. Деякі концептуальні засади побудови інституційної системи Європейського Союзу / О.Я. Трагнюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. праць. Вип.10. – Х.: Право, 2005. – С. 67-76.
- Яковюк І. В. Про особливості прояву принципу поділу влади в інституційній системі Європейського Союзу: постановка питання / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. праць. – Харків: Право, 2003. – № 5. – С. 17-27.

Тема 6. Органи та агентства Європейського Союзу

План

1. Поняття «орган ЄС». Система органів ЄС. Джерела правового статусу органів ЄС.
2. Економічний і соціальний комітет та Комітет регіонів: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.
3. Омбудсман: порядок призначення, повноваження. Громадянські звернення до Омбудсману.
4. Юридична сила рішень органів ЄС. Їх участь у законодавчому процесі в ЄС.
5. Поняття «агенція ЄС». Система агенцій ЄС. Джерела правового статусу агенцій ЄС.
6. Європейський інвестиційний банк, Європол, Євроюст, Європейське оборонне агентство: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Рекомендована література

- Грицаєнко Л.Л. Інституційний механізм Європейського Союзу. – К.: Б. в., 2010. – 19 с.
- Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу. – К.: «К.І.С.», 2006. – 300 с. – С 251-292.
- Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / [пер. з англ. М. Марченко]. – К. «К.І.С.», 2006. – 696 с. – с 332- 346.
- Дэйвис К. Право Европейского Союза / [пер. со 2-го англ. изд.]. – К.: Знання, 2005. – 406 с. – С. 139-141.
- Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / Под ред. Л. М. Энтина. – [2-е изд.]. – М.: Норма, 2005. – 960 с. – С. 236-241.
- Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / [пер. з англ.]. – К.: Знання, 2002. – 381 с. – С 69-73.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. – 2-ге вид. – К.: Істина, 2009. – 376 с. – С. 25- 36.

Тема 7. Законодавчий процес в Європейському Союзі (для самостійного вивчення)

План

1. Звичайна законодавча процедура.
2. Спеціальна законодавча процедура.
3. Делегування повноважень по прийняттю актів ЄС.
4. Бюджетна процедура.
5. Процедура укладання міжнародних угод.
6. Опублікування актів інститутів ЄС та питання набрання ними чинності

Рекомендована література

- Зеленов Р. Ю. Законодательные процедуры Европейского Союза. Эволюция полномочий Европейского парламента / Р. Ю. Зеленов // Государство и право. – 2005. – № 1. – С. 97-103.
- Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / [М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Корогород и др.]; под ред. Л. М. Энтина. – [2-е изд.]. – М.: Норма, 2005. – 960 с. – С. 242-251.
- Право Європейського Союзу: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.А. Петрова. – 3тє вид. – К.: Істина, 2010. – 376 с. – С. 29-31.

Тема 8. Загальна характеристика права Європейського Союзу. Принципи права Європейського Союзу

План

1. Право ЄС: поняття, структура, дія у часі та просторі. Співвідношення понять "право ЄС" і "європейське право".
2. Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів: принципи верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів та прямої дії права ЄС.
3. Співвідношення права ЄС з міжнародним публічним правом.

4. Принципи права ЄС: поняття, класифікація, джерела.

Рекомендована література

- Анакіна Т. Співвідношення прецедентної практики судів Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини / Т. Анакіна // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 8. – С. 145–148.
- Бранчук І. Конституційно-правовий механізм взаємодії права Європейського Союзу та національного права держав-членів / І. Бранчук // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 18-21.
- Брацук І. Механізм імплементації норм права ЄС у національні правові порядки держав-членів: загальнотеоретична характеристика / І. Брацук // Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 126-131.
- Брацук І. Вплив Суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії Європейського Союзу // Юридична Україна. – 2010. – № 2. – С. 129-132.
- Гердеген М. Європейське право / [пер. з нім.]. – Київ, К.І.С., 2008. – 528 с. – С. 175-205.
- Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К.: «К.І.С.», 2006. – 300 с.
- Дідікін А. Лісабонський договір і реформа правової системи Європейського Союзу // Юридичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 42-43.
- Клемин А.В. О соотношении национального и европейского права // Евразийский юридический журнал. – 2010. – № 2. – С.25-31.
- Комарова Т. Природа права ЄС / Т. Комарова / Юридичний вісник України. – 2004. – № 52(496). – С. 5.
- Муравйов В. Засоби впливу права Європейського Союзу на внутрішні правові порядки третіх країн / В. Муравйов // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 74-76.
- Муравйов В. Взаємодія права Європейського Союзу з внутрішнім правом держав-членів / В. Муравйов // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 4. – С. 90-99.
- Трагнюк О. Я. Адаптація права України до права Європейського Союзу як складова механізму євроінтеграції / О. Я. Трагнюк // Державне будівництво і місцеве самоврядування. – 2005. – Вип. 10. – С. 139-141.

Тема 9. Джерела права Європейського Союзу

План

1. Джерела права ЄС: види та ієрархія. Географічна і темпоральна сфери дії.
2. Зміст поняття *acquis communautaire* ("здобуток Співтовариства") та особливості застосування цього поняття в законодавстві України.
3. Характеристика джерел первинного права ЄС.
4. Характеристика джерел вторинного права ЄС.
5. Регламент і директива як джерела права ЄС.
6. Міжнародні договори як джерело права ЄС. Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС. Загальні принципи права: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

Рекомендована література

- Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11.— Х., 2008. — 19 с.

- Булгакова Д.О. Специфіка укладання договорів між Європейським Союзом та третіми країнами // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2010. – Вип. 1(48). – С.13-21.
- Гердеген М. Європейське право / [пер. з нім.]. – Київ, К.І.С., 2008. – 528 с. – С. 175-205.
- Грицяк І. Право та інституції Європейського Союзу / І. Грицяк. – К.: «К.І.С.», 2006. – 300 с.
- Друзенко Г. Що приховано за словами? Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу чи прийняття *acquis communautaire*? / Г. Друзенко / Юридична газета. – 21 квітня 2004. – № 8(20). – С. 4.
- Ксантакі Х. Проблема якості законодавства Європейського Союзу: що фактично робиться неправильно? / Х. Ксантакі // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 12 (38). – С. 63.
- Москаленко О.М. До класифікації джерел права Європейського Союзу / О.М. Москаленко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право. – 2009. – Вип. 1 (5). – С. 55-60
- Хорольський Р. Б. Судовий прецедент як джерело права Європейського Співтовариства / Р. Б. Хорольський // Проблеми законності. – 1999. – Вип. 39. – С. 204-210.
- Шевчук С. В. Судовий прецедент у праві ЄС / С. В. Шевчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 6 (68). – С. 78-85.

Тема 10. Судовий захист права Європейського Союзу

План

1. Особливості судового захисту права в рамках ЄС: існування двох рівнів захисту – національного та наднаціонального.
2. Захист права ЄС в Суді ЄС: прямі та непрямі провадження.
3. Провадження проти держав-членів, що порушують свої зобов'язання за правом ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.
4. Провадження проти інститутів, що ухвалюють незаконні правові акти ЄС та провадження проти незаконної бездіяльності інститутів ЄС: підстави ініціювання, суб'єкти, порядок розгляду, характер судових рішень.
5. Преюдиціальні провадження: визначення, природа, суб'єкти, порядок розгляду, характер рішень Суду ЄС.
6. Відповідальність держав-членів перед фізичними та юридичними особами за порушення права ЄС.

Рекомендована література

- Комарова Т.В. Припинення невиконання зобов'язання державами – членами ЄС / Т.В. Комарова // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 91. – С. 173-179.
- Комарова Т.В. Право приватних осіб на пряме оскарження актів інститутів Європейських співтовариств у судах ЄС / Т.В. Комарова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2007. – Вип. 7. – С. 123-127.
- Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейських співтовариств щодо ухвалення преюдиціальних рішень / Т.В. Комарова // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 86. – С. 81-87.
- Комарова Т.В. Система юрисдикції Суду Європейських співтовариств / Т.В. Комарова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 11. – С. 48-51.
- Комарова Т.В. Захист прав українських приватних осіб у Суді Європейських співтовариств / Т.В. Комарова // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали

міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.) – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 369-371.

Комарова Т.В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: монографія. – Харків: Право, 2010. – 360 с.

Марусин И. С. О мерах обеспечения исполнения государствами – членами ЕС своих обязательств в рамках Европейского Союза / И. С. Марусин // Известия ВУЗов. Правоведение. – 2000. – № 4 (231). – С. 149-158.

Ткаченко К. ФЕТАльный конфликт / К. Ткаченко / Юридическая практика. – 2005. – № 49 (415). – С. 1,19.

Тема 11. Історія розвитку відносини між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання

План

1. Хронологія взаємовідносини України та ЄС, вектор їх направленості.
2. Нормативно-правові акти, що регулюють відносини між Україною та Європейським Союзом, їх загальна характеристика.
3. Ступінь виконання Україною вимог, які висуваються до держав-кандидатів на вступ до ЄС. Щорічні самміти «Україна-ЄС», їх юридичні наслідки.

Рекомендована література

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. – С. 27-28. / Міжнародний документ № 994-990 від 20.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України: Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 527.

Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11.06.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 239-245.

Комарова Т. В. Захист прав українських приватних осіб у Суді Європейських співтовариств // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.) – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 369-371.

Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. – К.: Юридична думка, 2005. – 448 с.

Рабінович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики / С. П. Рабінович // Приватне право і підприємництво. – 2009. – Вип. 8. – С. 152-155.

Хорольський Р. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 року як джерело права

Європейського співтовариства // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 4. – С. 198-207.

Яковюк І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 3 (58). – С. 14-28.

Тема 12. Юридичні аспекти співробітництва між Україною та Європейським Союзом

План

1. Участь України у програмі ЄС «Європейська політика сусідства» та ініціативі ЄС «Східне партнерство»: завдання, цілі, формати діалогів.
2. Перспективи посиленої співпраці. Укладення Договору про асоціацію між Україною та ЄС.
3. Приоритетні сфери співробітництва України та ЄС, їх загальний огляд.
4. Співробітництво України та ЄС в рамках Європейської політики безпеки та оборони.
5. Торгівельно-економічне співробітництво України та ЄС.
6. Співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері.
7. Співробітництво України та ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ.
8. Співробітництво України та ЄС у галузі транспорту.
9. Співробітництво України та ЄС в сфері екології.

Рекомендована література

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. – С. 27-28. / Міжнародний документ № 994-990 від 20.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз від 13.06.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 24. – Ст. 726.

Угода між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом, від 13.06.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 15. – Ст. 582.

Договір про заснування Енергетичного співтовариства від 25.10.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 1. – Ст. 1.

Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 96. – Ст. 3432.

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 18.06.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 10. – Ст. 97.

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 9. – Ст. 86.

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11.06.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – Ст. 870.

Тема 13. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу

План

1. Поняття та особливості адаптації законодавства України до законодавства ЄС.
2. Загальна характеристика адаптованого законодавства України у сферах, визначених ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво 1994 р.
3. Інституційний механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Рекомендована література

Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. – С. 27-28. / Міжнародний документ № 994-990 від 20.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990

Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України № 1365 від 15.10.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 42. – Ст. 2763.

Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства: Постанова Кабінету Міністрів України № 1742 від 24.12.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Ст. 3447.

Євлевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. - № 17. – С. 118-129.

Железняк Н. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу // Право України. – 2004. – № 11. – С. 140-143.

Кравчук І. Адаптація права України до права Європейського Союзу: цілі, етапи, пріоритети // Право України. – 2004. – № 10. – С. 132-135.

Куровська І. Проблеми процесу гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С. 110-112.

Мінка П. Я., Торохтій Ю. З. Проблема адаптації законодавства України до принципів права Євросоюзу / П. Я. Мінка, Ю. З. Торохтій // Право і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 17-21.

Муравйов В.І. Асоціація як перший крок до інтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2009. – Вип. 86, ч. 1. – С.85-96.

Пономаренко С. В. Центральні органи виконавчої влади у системі суб'єктів забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні / С. В. Пономаренко // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 3 (46). – С. 146- 155.

5.САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів з курсу "Право Європейського Союзу: основи теорії" «може включати в себе такі її види:

- 1) анутовання прочитаної додаткової літератури згідно з тематикою навчальної дисципліни;
- 2) написання есе та його презентацію на практичному занятті;
- 3) підготовка постатейних матеріалів до нормативноправових актів, регламентів, інших правових актів, що регулюють роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування України та зарубіжних країн;
- 4) складання термінологічного словників, схем, таблиць з тем навчальної дисципліни;
- 5) збір та аналіз матеріалів практики роботи органів місцевого самоврядування;
- 6) підготовка та подання до опублікування наукової статті за темою, що входить до предмета вивчення навчальної дисципліни;
- 7) підготовка тез доповіді та виступ на студентській науковій конференції за темою, що входить до предмета вивчення навчальної дисципліни;
- 8) участь у конкурсах студентських наукових праць;
- 9) підготовка та виступ з доповіддю на засіданні гуртка, за темою, що входить до предмета вивчення навчальної дисципліни;
- 10) здійснення аналізу законопроектів та змін законодавства у сфері організації державної влади та місцевого самоврядування;

Вид самостійної роботи обирається у межах програми навчальної дисципліни за узгодженням з викладачем на початку навчального семестру. Тематика тез та конференція, на яку вони будуть подані, визначаються студентом за погодженням з викладачем (науковим керівником). Підготовка наукової статті передбачає узгодження із викладачем (науковим керівником) її тематики, рецензування викладачем та подання на опублікування в виданні правничого спрямування. Організацію, контроль та оцінку якості її виконання здійснює викладач. Виконання самостійної роботи оцінюється за результатами самостійності та індивідуальності виконання, а також залежно від ступеня обґрунтованості, повноти, правильності, аргументованості викладення матеріалу. За самостійну роботу здобувач вищої освіти максимально може отримати 8 балів.

СПИСОК ТЕМ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Основні принципи побудови інституційної системи (механізму) у Європейському Союзі.
2. Розподіл компетенції між державами-членами ЄС та Європейським Союзом.
3. Еволюція компетенції Європейського Союзу і її відображення у праві ЄС.
4. Законодавчий процес у Європейському Союзі.
5. Проблема «дефіциту демократії» і її подолання у Європейському союзі.
6. Судова система Європейського Союзу.
7. Юрисдикція Суду ЄС.
8. Європейський Економічний простір, правова природа.
9. Правова природа ЄС. Основні підходи до визначення правової природи Європейського Союзу.
10. Європейський парламент у системі інститутів ЄС.

11. Еволюція правового статусу Європейської Ради.
12. Президентство у Європейському Союзі.
13. Функції Комітету постійних представників (КОРЕПЕР).
14. Правове положення і повноваження Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.
15. Агенції Європейського Союзу. Їх місце в організаційному механізмі ЄС.
16. Європейська цивільна (громадська) служба: правові основи побудови і діяльності.
17. Міжнародна правосуб'єктність ЄС.
18. Зовнішньополітична функція у ЄС.
19. Визначення і місце *aquis communautaire* у правопорядку ЄС.
20. Критерії членства у Європейському Союзі.
21. Громадянство Європейського Союзу.
22. Принцип верховенства права ЄС.
23. Принцип прямої дії права ЄС.
24. Принципи субсидіарності і пропорційності.
25. Право Європейського Союзу – нова правова система. Її сутність, тенденції еволюції.
26. Співвідношення права Європейського Союзу і права його держав-членів.
27. Особливості суб'єктів європейського права.
28. Елементи наднаціональності в Європейському Союзі і його правовій системі.
29. Особливості вторинного права ЄС.
30. Рішення як джерело права ЄС.
31. Міжнародні договори в праві ЄС.
32. Прецеденти Суду ЄС як джерела права ЄС.
33. Правові аспекти спільної зовнішньої політики та політики безпеки в ЄС.
34. Правові основи візової та імміграційної політики в ЄС.
35. Шенгенське право – особливий компонент в системі права Європейського Союзу.
36. Свобода руху осіб у Європейському Союзі.
37. Становлення принципу захисту прав людини у праві ЄС.
38. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку.
39. Кодифікація і прогресивний розвиток прав людини у Хартії основних прав ЄС.
40. Особливості захисту права Європейського Союзу у національних судах держав-членів.
41. Співробітництво держав-членів ЄС в кримінально-правовій сфері.
42. Питання боротьби зі злочинністю в праві Європейського Союзу.
43. Правовий статус та діяльність Європолу.
44. Україна – сусід Європейського Союзу. Особливості політики сусідства.
45. Основні напрямки адаптації законодавства України до права ЄС.

6.ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис предмета курсу

ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ

Курс	Галузь освіти, кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
------	---------------------------------------	---

Кількість кредитів ECTS: 5	Рівень вищої освіти перший «Бакалавр»	Обов'язкова:
Змістових модулів: 2	Спеціальність 293 “Міжнародне право”	Лекції: 32
Загальна кількість годин: 150		Семінарські заняття: 32
Тижневих годин: 4		Самостійна робота: 86
		Вид контролю. Поточний контроль Підсумковий контроль: іспит

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань студентів з курсу "Право Європейського Союзу: основи теорії" здійснюється на основі результатів поточного контролю. Загальним об'єктом оцінювання знань студентів є відповідні частини програми навчальної дисципліни, засвоєння якої відповідно перевіряється під час контрольних заходів.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу змістового модуля, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань. Об'єктами поточного контролю знань є успішність студентів на практичних заняттях та виконання контрольних та самостійних завдань.

Поточний контроль знань включає:

- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни на практичних заняттях із застосуванням таких засобів: усне, письмове або експрес-опитування, виконання текстових завдань, вирішення практичних завдань тощо. У ході практичного заняття студент може отримати оцінку за трибальною шкалою (0; 1; 1,5);

- контроль якості засвоєння студентами програмного матеріалу навчальної дисципліни, що проводяться наприкінці модулів (колоквіуми, контрольні роботи, тестування тощо).

Протягом семестру студенти виконують завдання для самостійної роботи (анотування прочитаної додаткової літератури, підготовки постатейних матеріалів, підготовка усної доповіді, презентації, підготовки та подання до опублікування наукової статті, тез наукової доповіді чи повідомлення тощо). Максимальна кількість балів за самостійну роботу – 8 балів.

Мінімальна оцінка результатів поточного контролю та самостійної роботи, за якої студент допускається до іспиту, становить 25 балів.

Підсумковий бал оформляється під час останнього практичного заняття відповідного семестру. Загальна кількість балів за ПМК складає 40. У разі невиконання завдань поточного контролю з об'єктивних причин, студенти мають право за дозволом декана (викладача) скласти їх до останнього практичного заняття. Час та порядок складання визначає деканат та кафедра.

Поточний контроль					Самостійна робота студентів	Підсумкова оцінка знань (іспит)
Модуль № 1		Модуль № 2				
п/з	Модульний контроль	п/з	Модульний контроль			
max 12	max 4	max 12	max 4	max 8	max 100	

7. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСНОВИ ТЕОРІЇ»

1. Поняття та історичні передумови європейської інтеграції.
2. Реалізація ідеї європейської інтеграції після Другої світової війни.
3. Створення та функціонування Європейських співтовариств (1950-ті – 1980-ті роки ХХ ст.)
4. Заснування Європейського Союзу та поглиблення інтеграційних процесів (1992-2007 рр.).
5. Модернізація ЄС за Лісабонським договором 2007 р. та його функціонування на сучасному етапі.
6. Цінності Європейського Союзу: поняття та правове значення.
7. Мета та завдання Європейського Союзу: поняття та правове значення.
8. Правова природа Європейського Союзу: основні концепції.
9. Політична природа Європейського Союзу. Проблема «дефіциту демократії» в Європейському Союзі.
10. Правосуб'єктність Європейського Союзу.
11. Місце Європейського Союзу серед інших міжнародних організацій (Ради Європи, Організації північноатлантичного договору, Організації з питань безпеки і співробітництва у Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).
12. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з Європейською асоціацією вільної торгівлі. Правовий статус Європейського економічного простору.
13. Поняття, принципи та види компетенції ЄС.
14. Виключна компетенція ЄС: перелік сфер та співвідношення повноважень ЄС і держав-членів.
15. Спільна (конкуруюча) компетенція ЄС: сфери та особливості розподілу повноважень ЄС і держав-членів.
16. Допоміжна компетенція ЄС: перелік сфер та співвідношення повноважень ЄС і держав-членів.
17. Принцип надання повноважень у праві ЄС: поняття, особливості дії, гарантії захисту інтересів держав-членів.
18. Принцип субсидіарності у праві ЄС: поняття, особливості дії, гарантії захисту інтересів держав-членів.
19. Принцип пропорційності у праві ЄС: поняття, особливості дії, гарантії захисту інтересів держав-членів.
20. Механізм імпліцитних (домислюваних) повноважень ЄС: поняття, особливості застосування, гарантії забезпечення інтересів держав-членів.
21. Посилене співробітництво держав-членів ЄС.
22. Роль національних парламентів у функціонуванні ЄС.
23. Правові засади набуття членства в ЄС. Критерії членства в ЄС.
24. Процедура набуття членства в ЄС.
25. Правова природа та зміст договорів про приєднання до ЄС нових держав.
26. Особливості правового статусу держави-члена ЄС.
27. Правові підстави, процедура та юридичні наслідки призупинення окремих прав держави-члена ЄС.
28. Припинення членства у Європейському Союзі: правові підстави, процедура, юридичні наслідки.
29. Загальна характеристика інституційної системи ЄС: поняття, складові, принципи функціонування.
30. Європейський Парламент: склад, порядок формування, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень.

31. Європейська Рада: склад, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.
32. Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів): склад, повноваження, порядок роботи, основні способи прийняття рішень.
33. Європейська Комісія: склад, порядок формування, організаційна структура, повноваження, юридична сила рішень.
34. Верховний представник ЄС з питань спільної закордонної політики і політики безпеки: порядок призначення та основні повноваження.
35. Законодавчий процес в Європейському Союзі: основні процедури прийняття рішень.
36. Судова система Європейського Союзу: принципи побудови, ланки і їх взаємодія
37. Суд Справедливості Європейського Союзу: склад і порядок формування, структура. Правовий статус суддів та Генеральних адвокатів.
38. Загальний суд: склад і порядок формування, структура, юрисдикція. Оскарження рішень.
39. Рахункова палата: склад і порядок формування, повноваження, юридична сила рішень.
40. Особливості фінансування ЄС. Бюджет ЄС.
41. Європейський Центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.
42. Євроомбудсмен: порядок призначення, повноваження, юридична сила рішень.
43. Економічний і соціальний комітет: склад і порядок формування, повноваження, юридична сила рішень.
44. Комітет регіонів: склад і порядок формування, повноваження, юридична сила рішень.
45. Поняття та види агенцій ЄС.
46. Агенція ЄС із захисту основних прав.
47. Агенція ЄС з правоохоронної співпраці (Європол): правовий статус та особливості співробітництва з Україною.
48. Агенція ЄС із співпраці у сфері кримінального судочинства (Євроюст): правовий статус та особливості співробітництва з Україною.
49. Право Європейського Союзу: поняття, структура, суб'єкти, дія в часі та просторі.
50. Поняття та зміст *acquis communautaire* (*acquis* ЄС).
51. Співвідношення права ЄС і національного права держав-членів (принцип верховенства права ЄС, принцип прямої дії норм права ЄС, принцип прямого застосування права ЄС).
52. Принцип верховенства права Європейського Союзу щодо національного права держав-членів.
53. Принцип прямої дії норм права ЄС у національних правопорядках держав-членів.
54. Право ЄС і міжнародне публічне право.
55. Поняття та класифікація джерел права ЄС.
56. Первинні джерела права ЄС: види та юридична сила.
57. Вторинні джерела права ЄС: види та юридична сила.
58. Міжнародні угоди як джерела права ЄС.
59. Прецедентне право Суду ЄС.
60. «М'яке» право ЄС.
61. Загальні принципи права як джерело права ЄС.
62. Оприлюднення джерел права ЄС. Офіційні мови ЄС.
63. Юрисдикція Суду ЄС: поняття, особливості, розмежування підсудності між Судом Справедливості і Загальним Судом ЄС.
64. Захист права ЄС у Суді Європейського Союзу.
65. Провадження проти держав-членів ЄС, що порушують свої зобов'язання.
66. Провадження проти інституцій ЄС: оскарження правових актів та оскарження бездіяльності.
67. Преюдиціальні провадження у Суді Справедливості.
68. Порядок розгляду справ і ухвалення рішень Судом Справедливості і Загальним Судом.

Виконання рішень.

69. Відповідальність держав-членів перед фізичними та юридичними особами за порушення норм права ЄС.

70. Правове регулювання основ правового статусу людини і громадянина в праві ЄС.

71. Хартія ЄС про основоположні права 2000 р.: юридична сила та зміст.

72. Громадянство ЄС: поняття, зміст, особливості набуття та втрати.

73. Основні права громадян ЄС: види та загальна характеристика.

74. Правовий статус громадян третіх країн у праві ЄС.

75. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в праві ЄС.

76. Поняття та принципи внутрішнього ринку ЄС.

77. Загальні засади простору свободи, безпеки і справедливості у праві ЄС.

78. Поняття та загальна характеристика Шенгенського права.

79. Становлення та розвиток співробітництва України та Європейського Союзу.

80. Загальна характеристика Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.

81. Інституційний механізм співробітництва України та ЄС.

82. Правові засади поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС за Угодою про асоціацію 2014 р.

83. Захист прав фізичних та юридичних осіб за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.

84. Наближення законодавства України до *acquis* ЄС: поняття, правові засади та механізм забезпечення.

8. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів з основ теорії права Європейського Союзу здійснюється на основі результатів семінарських занять, модульного контролю, виконання самостійної роботи та іспиту за 100-бальною шкалою.

Результати семінарських занять, колоквіумів, виконання самостійної роботи та тестових завдань оцінюються в діапазоні – 0-40 балів. Підсумковий контроль знань здійснюється у формі іспиту та оцінюється в діапазоні – 0-60 балів.

Конкретний перелік питань, що охоплюють зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального року. До екзаменаційного білета включаються, як правило, три теоретичні питання.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах поточного контролю, самостійної роботи студентів та підсумкового контролю знань. Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється за такою шкалою.

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮАУ
A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у загальному правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75-79
D	Задовільно – непогано, але із значною кількістю недоліків	3	70-74

Е	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60-69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перекласти	2	20-59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		0-19